

AĞAMUSA AHUNDOV'UN ARDINDAN

Mehman MUSAOĞLU*

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 304-308

Öğrencisi olduğum Prof. Dr. Ağamusa Ağası oğlu Ahundov'u 5 Eylül 2015 tarihinde yitirdik. Azerbaycan Millî İlimler Akademisinde merhum için devlet seviyesinde bir cenaze töreni yapıldı ve Bakü'de Devlet Mezarlığı'na defnedildi. Ahundov, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin asil, Türk Dil Kurumu'nun ise şeref üyesiydi. Ardından çok sayıda eser, fikir, düşünce, öneri ve anılar bıraktı. Ansiklopedik bilgisi, geniş dünya görüşü ve bilimsel vizyonu onun farklılığıydı. Dürüstlüğü, entelektüel, mütevazı, renkli kişiliği ve yardımseverliğiyle seçilirdi. O, bütün hayatı boyunca öğrenme aşkıyla yaşayan, öğrendiklerini öğrencilerine aktaran, entelektüel birikimini yakın ve uzak çevresiyle paylaşan bir insandı.

“Hocalık” kelimenin tam anlamıyla onda bir Allah vergisiydi denebilir... Vatanını, memleketini, ailesini, kitap okumayı, seyahat etmeyi ve sporla ilgilenmeyi, özellikle de futbolu, el oyunlarını ve satranç oynamayı çok sevdi. Ayrıca satranç üzerine lisanslı bir sporcuymuştu. Amerika ve Avrupa'da birçok büyük şehrin onursal vatandaşı seçilmiş, yerel ve dünya ölçekli çeşitli kültürel etkinliklere katılmıştı. Haberleri, dünyada ve memleketinde olup bitenleri izlemek onun günlük meşgaleleri arasında yer almaktaydı. Ailesinde ve çevresinde sevilip sayılan birisiydi. İş hayatında ve devlet dairelerinde hissedilir bir ağırlığı vardı. Yurtiçi ve yurtdışı bilim çevrelerinde söz sahibiydi. Evliydi. Eşi, iki kızı ve torunları vardı.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov 02.02.1932 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kürdemir şehrinde doğmuş. İki lise ve iki üniversite eğitimi almıştır. Öğrenimini ana dilinde görüp, Kürdemir şehir lisesinden madalyayla ve lise düzeyindeki 9 yıllık Rus Akşam Okulu'ndan ise yüksek puanlar ile 1950 yılında mezun olmuştur. 1955 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Dil-Edebiyat Bölümü'nü Nizami Bursu'yla ve 1965 yılında Yabancı Diller Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Fakültesi'ni ise Üstün Başarı Diploması ile tamamlamıştır. “Fiilin Zaman Kategorisi” adlı doktora tezini 1958 yılında, “Azerbaycan Dilinin Fonemler Sistemi” adlı profesörlük tezini ise 1964 yılında savunmuştur. 1962 yılında doçent, 1967 yılında profesör unvanını almış, 2001 yılında Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin yedek, 2007 yılında ise asil üyesi seçilmiştir. Ahundov, 1950 yılına kadar Kürdemir şehrinde, 1950 yılından itibaren ise Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yaşamış, belli sürelerde işi gereği bir yıl Mısır'da, 1990'lı yıllarda ise 6 ay Japonya'da kalmıştır.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE, mehman.musaoglu@gmail.com

1958 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Genel Dil Bilimi Bölümü'nde Dilcilik ihtisası alanında öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. 1965-1966 yıllarında üniversitedeki görevi dondurularak Mısır'a gönderilmiştir. Kahire'deki Eyn-Şems Üniversitesi'nde İngilizce öğretim diliyle Dil-Edebiyat alanında dersler vermiştir. 1967 yılında ve sonraki dönemlerde birkaç defa Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin dekanı olarak görev yapmış, 1968-1974 ve 1980-1990 yılları arasında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde, 1990'lı yıllarda Azerbaycan Bilimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü'nde Filoloji Bilimleri alanında Tez Savunma Jürisi'nin Başkanı olmuştur. 1993 yılından itibaren ise önce doçentlik ve profesörlük diplomaları veren Azerbaycan Yüksek Komisyonu Beşeri ve Sosyal Bilimler Kontrol Bölümü Başkanlığı'nı yürütmüş, akabinde söz konusu kurumun heyet üyesi olarak görevini son zamanlara kadar sürdürmüştür. 1980-1990 yılları arasında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde Genel Dil Bilimi Bölümü Başkanı olarak görev yapmıştır. 1990'da Azerbaycan Bilimler Akademisi Nesimi Dilcilik Enstitüsü'ne Direktör olarak seçilerek ve bu görevi 2012 yılına kadar sürdürmüştür. Ayrıca, 1999-2010 yılları arasında Bakü Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dilçiliği ve Dil Nazariyesi Bölümü Başkanı, 2001-2011 yılları arasında ise Azerbaycan Bilimler Akademisi Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü Akademik Sekreteri görevlerini eşzamanlı olarak yürütmüştür. Hayatının son yıllarında Azerbaycan İlimler Akademisi Başkanlığı Danışmanı görevinde bulunmuştur.

Ağamusa Ahundov (fonetik, fonoloji, gramer, genel dilbilim ve edebiyat bilimi), Azerbaycan dilçiliğinin ilk kurucuları olan B. Çobanzade (Türk dil bilimi), M. Şiraliyev (diyalektoloji), E. Demirçizade (dil tarihi), Muhtar Hüseyinzade (Çağdaş Azerbaycan Türkçesi) ve Selim Ceferov'dan (kelime bilgisi) sonraki dilcilik kuşağına mensup olan bilim adamlarımızdandır. Onun mensup olduğu kuşak, söz konusu ilmi, çeşitli dilcilik ve millî-filolojik doğrultularda derinlemesine geliştiren A. Orucov (sözlükçülük), F. Zeynalov (Türkoloji), A. Kurbanov (genel dilbilim), E. Abdullayev (sentaks), V. Aslanov (dil tarihi), M. Adilov (semantik ve semiyotik), T. Hacıyev (edebî dil tarihi) gibi değerli şahsiyetlerden ibarettir.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un genel ve Türk dil bilimi alanlarında çok sayıda yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Şöyle ki; *millî dilde dil bilimi disiplini ve genel Türkçenin işlevsel bir dil bilgisi ve ses bilimi sisteminin oluşturulmasına ve Azerbaycan Türkçesi tarihsel-etimolojik ve açıklamalı sözlüklerinin düzenlenmesine* ilişkin çalışmaları, 1960'lı yıllardan beri yayımlanmış kitaplarıyla ilk sırada yer alır. Bunun yanı sıra filolojinin edebiyat ve deyiş bilimi, ad bilimi, çeviri kuramı ve uygulanması, matematiksel dil bilimi alanlarına ilişkin de çeşitli eserleri mevcuttur. Ayrıca, Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un kaynak çalışma niteliğinde 15 monografisi ve sözlüğü, 15 ders kitabı ve toplamda ise 400'den fazla eseri, çoğunlukla Azerbaycan Türkçesinde, kısmen de Rus dilinde ve diğer yabancı dillerde yayımlanmıştır. Yayımlanmış kitaplarından bazıları şunlardır:

Felin zamanları. Bakı: ADU, 1961, 140 s.

Dilçiliyə giriş. Dərslük, Bakı: Maarif, 1966, 300 s. (N. Memmedovla ortaklaşa)

Dil və üslub məsələləri. Bakı, Gənclik, 1970, 104 s.

Azərbaycan dilinin fonemlər sistemi. (Fizioloji, akustik, statistik, fonoloji tədqiqat təcrübəsi). Bakı: Maarif, 1973, 303 s.

Azərbaycan dili. II nəşri, Bakı: Maarif, 1973, 251 s. (B. Əhmədovla ortaklaşa).

Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasi. Dərs vəsaiti, Bakı: ADU, 1973, 110 s.

Ümumi Dilçilik. Dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi, metodları, Dərslük, Bakı: Maarif, 1979, 256 s.

Riyazi dilçilik. Xülasələr və təfriqlər. Dərs vəsaiti, Bakı: ADU, 1979, 78 s.

(1980), Dilçiliyə giriş. Filologiya fakültələri üçün dərslik. Yenidən işlənmiş ikinci nəşri. Bakı, Maarif, 1980, 315 s. (N. Memmedovla ortaklaşa)

Şer sənəti və dil. Bakı, Yazıçı, 1980, 159 s.

Torpağın köksündə tarixin izləri. Bakı, Gənclik, 1983, 136 s.

Azərbaycan dilinin fonetikasi. Dərslük. Bakı, Maarif, 1984, 392 s.

Dilin estetikası. Bakı, Yazıçı, 1985, 223 s.

Ümumi dilçilik: Dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi və metodları. Yenidən işlənmiş 2-ci nəşri. Bakı, Maarif, 1988, 263 s.

Dil və mədəniyyət. Bakı, Yazıçı, 1992, 192 s.

İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun ritmik-melodik xüsusiyyətləri. Dərs vəsaiti, Bakı: BDU, 1996, 252 s. (Babayev və F. Zeynalova ilə ortaklaşa)

Azərbaycan dili. Bakı, Təhsil, 2001, 165 s.

Dil və Ədəbiyyat. Məqalələr (iki cildə), I Cild, Bakı, Gənclik, 660 s., II Cild, Bakı, Gənclik, 2003, 438 s.

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bir cildlik, Bakı, "Elm" 2005, 452 s.

Söz konusu listede yer alan ve almayan kitaplarının birçoğu, örneğin; *Dilçiliğe Giriş*, *Umumi Dilçilik*, *Azerbaycan Türkçesi*, *Azerbaycan Türkçesi Fonetigi* vb. kitapları defalarca yayımlanmıştır.

Azerbaycan dilçiliğinde, Türkoloji'de ve hatta genel dilbilimde bazı bilimsel ve uygulamalı ilkler Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'la başlar. Sıralayacak olursak:

- Azerbaycan Türkçesinde fonemler sisteminin, ünlü/ünsüz seslerin fizioloji, akustik, fonolojik, matematiksel ve istatistik tahlili. Fonemlerin ve varyantlarının fonetik yer değişmelerinin ve Azerbaycan Türkçesi sentaktik fonetiğinin incelenmesi;

-Türk yazı dilleri ve lehçelerinin kendine özgü bir dilbilgisinin düzenlenmesiyle ilgili olarak fonolojik (aynı bir kelime içerisinde ön damak ünlüleri kullanırken art damak ünlüleri veya tersine kullanılmaz), morfolojik (ekler onlardan önce kök geldiğinde kullanılır), sentaktik (söylemde tamlanan tamlayan olmaksızın kullanılmaz) ve leksik (bütün kök morfemler müstakil kelimelerdir) aksiyomların belirlenmesi;

-Türk dünyasında millî dilde hazırlanan "Dilbilime Giriş" (1966) ve "Genel Dilbilim" (1979, 1988, 2006) disiplinlerinin kurucularından biri olması ve dilin iç yapısının, ses uyumunun, dizisel/emik (paradigmalar) ve dizimsel/etik (sentagmalar) sıralanmaların Türkçenin imkânlarıyla açıklanması;

"Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati"(2005) ve yarım kalmış "Azerbaycan Türkçesi

Tarihî-Etimoloji Sözlüğü” çalışmalarıyla Azerbaycan Türkçesinin bir ciltli açıklamalı ve tarihî-etimolojik sözlük tecrübelerinin meydana çıkması;

-“Dil ve Üslup Meseleleri” (1970), “Şiir Sanatı ve Dil” (1980), “Dilin Estetiği” (1985) ve “Dil ve Kültür” (1992) vb. kitapları ve çeşitli makaleleriyle edebî-lengüistik bir akademik açıklanma üslubunun geliştirilmesi;

-Türk kökenli yazarlarımızın yabancı dillerde yazdıkları eserlerinin Türk yazı diline aktarımında Türkçe bilinçaltı unsurların çeviri değil, bir aktarma sorunu oluşturduğunun belirlenmesi vb.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu’nun birçok şehrinde, İran, Tacikistan, ABD, Japonya ve diğer ülkelerde düzenlenmiş büyük kurultaylarda, çeşitli sempozyum ve bilgi şöenlerinde genel dilbilim ve Türk dil bilimi ve bütünlükte filolojinin ses bilimi ve dil bilgisi; çeviri teorisi ve uygulanması; yazı dili, imla ve terminoloji; etimoloji, ad bilimi, sözlükçülük gibi birçok sorunsalına ilişkin bildiriler sunmuştur.

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov, eski Sovyetler Birliği ve Bağımsızlık sonrası dönemlerinde 30 kadar doktora ve profesörlük tezinin danışmanı olmuş, dil ve edebiyat konularındaki 100’den fazla esere de editörlük yapmıştır. Azerbaycan’da ve dünyanın çeşitli ülkelerinde yayımlanan birçok derginin yazı ve yayın danışma kurulu üyesi ve editörüydü. 1978 yılından beri Berlin’de yayımlanan Uluslararası “Fonetik. Sprachwis-senschaft und Kommunikation Forschud”(Fonetika, Genel Dilbilim, İletişimsel Araştırmalar) adlı bilimsel-teorik derginin yazı kurulu üyesi, Bakü’de basılan Uluslararası Türkoloji Dergisi’nin ise genel yayın yönetmeniydi.

“Azerbaycan Diyalektoloji Lügati, I, II Ciltler, Ankara 1999, 2003” kaynak kitabı, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun’un desteğiyle ve Prof. Dr. Ağamusa Ahundov’un teşebbüsüyle Türk Dil Kurumu’nda yayımlanmıştır. Düzenlenmesi Türk Dil Kurumu tarafından teklif edilen Birinci Türkoloji Kurultayı’nın 80. yıl jübilesi, 2006 yılında onun katkılarıyla Azerbaycan’da gerçekleşmiştir. 1990 ve 2000 yıllarında Azerbaycan’da ve Türk Dünyasında ortaya atılan birçok dil kuruculuğu istikametlerinin, söz gelimi Latin temelli Türk alfabelerine geçiş, Türk yazı dillerinde yeni kelimelerin, dil kalıplarının, terimlerin kullanımı ve seçilmesi gibi çalışmaların da mimarlarından ve yönlendiricilerinden biriydi Ağamusa muallim!

Soldan Mehman Musaoğlu, Ağamusa Ahundov ve eşi Elmira Hanım

Prof. Dr. Ağamusa Ahundov'un ilmi, kültürel ve eğitim-öğretim alanlarındaki çok yönlü bilimsel ve teşkilatçılık faaliyeti değerlendirilmiştir. O, Azerbaycan'da ve dünyanın birçok ülkesinde faaliyet gösteren bilimsel kurum ve kuruluşlara çeşitli zamanlarda üye seçilmiş ve yüksek makamlarca ödüllendirilmiştir. 1970 yılında "Emek Reşadeti Nişanı" almış, 1986 yılında "Azerbaycan Türkçesi Fonetigi" eserine göre Azerbaycan Devlet Ödülü'nü, 1990 yılında ise Emektar İlim Hadimi unvanını almıştır. 2000 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından kendisine "Şöhret Ordeni" takdim edilmiştir.

Ağamusa muallim, gençlik yıllarından itibaren şiir, hikâye, deneme türlerinde yazılar kaleme almış ve her zaman edebiyatla da yakından ilgilenmiş bir kişidir. Çeşitli konularda adeta bir araştırmacı yazar olarak günün ve çağın sosyal, edebî, bazen de toplumsal ve siyasî olaylarını takip edip irdeleyen çok sayıda gazete ve dergi yazıları da yazmıştır. Ayrıca Rus ve İngiliz dillerinden çeşitli edebî tercüme yapmıştır. Onun çok güçlü edebî dili, kendine özgü açıklama üslubu ve orijinal hitabeti vardı. Hayatını dolu dolu, severek ve sevilerek yaşamıştır. Elbette, bundan sonra da eserlerinde, fikirlerinde, bilimsel ve uygulamalı ilklerinde, hatıralarda ve gönüllerde yaşayacaktır! Büyük şairimiz Samet Vurgun Üzeyir Hacıbeyli'nin ölümü münasebetiyle yazdığı "Aşk Olsun Sanatkara" şiirinde söylediği gibi:

*Ölüm sevinməsin qoy, ömrünü vermir bada
El qədrini canından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirədək qalacaqdır dünyada
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...*

